

Ordu İli Subaşı Aile Sağlığı Merkezi'ne Başvuran Kişilerin Arı Sokmasına Karşı Uyguladıkları Geleneksel Yöntemlerin Belirlenmesi

Determination of the Traditional Methods Implemented against Bee Sting by the Persons applied to Ordu Subaşı Family Health Center

Recep Sıralı¹, Hacer Gök Uğur², Funda Başköy³, Özlem Küçüköner³, Semra Çakır³, Hasan Ese⁴

¹ Yrd.Doç.Dr., Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Ordu, Türkiye

² Öğr.Gör.Dr., Ordu Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Ordu, Türkiye

³ Hemşire, Ordu Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Ordu, Türkiye

⁴ Ziraat Mühendisi, Ordu Arıcılık Araştırma İstasyonu Müdürlüğü, Ordu, Türkiye

Özet

Amaç: Bu çalışma Ordu İli Subaşı Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran kişilerin arı sokmasına karşı uyguladıkları geleneksel yöntemleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı olarak yapılan çalışmanın evrenini Şubat-Nisan 2014 tarihleri arasında Ordu İli Subaşı Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran kişiler oluşturmuştur. Örneklemi ise bu tarihler arasında Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran ve çalışmaya katılmayı kabul eden 368 kişi oluşturmuştur. Verilerin elde edilmesinde araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan soru formu kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzdelik dağılım ve aritmetik ortalama kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan kişilerin yaş ortalaması 35.18±15.71 olup, %60.1'inin kadın, %32.1'inin üniversite mezunu ve %70.9'unun gelirinin giderine denk olduğu belirlenmiştir. Araştırmadaki kişilerin %91.8'i arı sokması yaşadığını, arı sokması yaşayanların %74.9'u arı sokmasında geleneksel yöntem uyguladığını ve %86.1'i ise arı sokmasına karşı alerjisinin olmadığını ifade etmiştir. Araştırma kapsamındaki kişilerin arı sokması durumunda %17.39'unun metal ve buz, %13.04'ünün metal, buz ve yoğurt, %6.96'sının soğan ve sarımsak uyguladığı bulunmuştur.

Sonuç: Araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğu arı sokmasına maruz kalmış olup, arı sokması durumunda bazı geleneksel tedavi yöntemlerini uygulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arı sokması, geleneksel yöntem, uygulama.

Summary

Objective: This study was carried out to determine the traditional methods implemented against the bee-sting by the persons applied to Ordu Subaşı Family Health Center.

Material and Method: The persons applied to Ordu Subaşı Family Health Center between the February-April 2014 formed the universe of this study. The sample was formed by the 368 persons applied to Family Health Center between the dates and the ones who accept to participate in this study. In data acquisition; question form was used which was prepared by researchers in line with the literature. In data evaluation; percentage distribution and arithmetic average were used.

Results: The average age of the participants is 35.18±15.7 and 60.1% was women, 32.1% was university graduate and 70.9% had equal income and expenses. 91.8% of the persons under the research had bee-sting, 74.9% of the persons had bee sting had applied traditional method and 89.1% of them stated that they did not have allergy to bee sting. It is found that 17.39% of the persons under the research used iron and ice, 13.04% iron, ice and yoghurt and 6.96% onion and garlic.

Conclusion: Majority of the participants are exposed to bee sting, and implement some traditional methods in the case of bee sting.

Key Words: Bee sting, traditional method, implementation.

Kabul Tarihi: 28.02.2015

Giriş

Arı sokması Hymenoptera grubundan bal arısı, eşek arısı, sarıca arı ve yaban arısının sokmasıyla oluşmaktadır. Arı zehiri içerisinde peptidler, enzim etkisi olmayan proteinler, enzimler ve vazoaktif aminler bulunmaktadır. Bal arısı venomunda türe bağlı olarak tek tip fosfolipaz bulunmasına karşın yaban arısı ve eşek arısında farklı tipte fosfolipazlar bulunmaktadır. Bu durum insanlarda arı sokmasına karşı değişik şiddette lokal ve genel alerjik reaksiyonların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (1,2). Bu reaksiyonlar kişinin duyarlılığına, arının cinsine, sokma sayısına, zehir miktarına, sokulan bölgeye ve son reaksiyondan sonra geçen süreye bağlı olarak farklılık göstermektedir (3). Arı sokmaları önemli alerji sebepleri arasında yer almaktadır (4). Ülkemizde her yıl nüfusun en az %20'sinin arılar tarafından sokulduğu ve bunların yaklaşık %2'sinin ciddi reaksiyon geçirdiği belirtilmektedir (5). On altı-65 beş yaş grubunda yaşam boyu kümülatif arı sokma oranı %61-95 arasında değişmektedir (6). Arı sokmasında sağlık açısından zararlı ya da zararsız olabilecek pek çok geleneksel tedavi yöntemleri kullanılmaktadır (7,8,9,10,11).

Toplumda hastalıkların tanımlanmasında ve sağaltımında, geleneksel bilgiye ve tecrübeye dayalı bazı uygulamalar yapılmaktadır (12). Dünya Sağlık Örgütü "geleneksel tıbbi" fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, bunlara tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın iyi sürdürülmesinde de kullanılan, farklı kültürlerle özgü teori, inanç ve tecrübelerle dayalı-izahı yapılabilen veya yapılamayan bilgi, beceri ve uygulamaların bütünü olarak tanımlamıştır (13). Bu açıdan bakıldığında arı sokmasında kullanılan birçok geleneksel yöntem halk sağlığı açısından bazı riskler oluşturabilir. Arı sokmasının genellikle kırsal alanlarda meydana gelmesi, toplumu geleneksel yöntem kullanımına yöneltmektedir. Halk sağlığı açısından riskli görülen geleneksel yöntemlerin belirlenmesi ve bunlara yönelik toplumun farkındalığının artırılması önemlidir.

Bu çalışma Türkiye'de arıcılığın en çok yapıldığı yerlerden birisi olan Ordu İli'nde yapılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre bal üretiminde Ordu İli birinci sırada yer almaktadır (14). Ordu İli'nde arıcılık ile uğraşanların fazla olması nedeniyle, arı

sokmasında uygulanan geleneksel yöntemlerin belirlenmesi açısından çalışma önemlidir. Bu çalışma Ordu İli Subaşı Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran kişilerin arı sokmasına karşı uyguladıkları geleneksel yöntemleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem

Tanımlayıcı olarak yapılan bu çalışmanın evrenini Şubat-Nisan 2014 tarihleri arasında Ordu İli Subaşı Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran kişiler oluşturmuştur. Örnekleme ise bu tarihler arasında Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran ve çalışmaya katılmayı kabul eden 368 kişi oluşturmuştur. Verilerin elde edilmesinde araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan soru formu kullanılmıştır. Bu form toplam 17 sorudan oluşmuştur. Formun birinci bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirleyen; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu, sosyal güvence durumu, çalışma durumu, aile tipi ve en uzun süre yaşanan yer olmak üzere toplam 9 soru yer almaktadır. Formun ikinci bölümünde ise, katılımcıların arı sokmasıyla ilgili özelliklerini belirleyen arı sokması yaşama durumu, arı sokması yaşayanların yaptıkları uygulamalar, arı sokmasına karşı alerjisi olma durumu, alerjisi olanların yaptıkları uygulamalar, ailede arı sokması yaşama durumu ve yapılan uygulamalar, geleneksel yöntem kullanma durumu ve uygulanan geleneksel yöntemleri belirleyen 8 soru yer almıştır. Araştırma verileri toplanmadan önce Ordu İli Halk Sağlığı Müdürlüğü'nden yazılı izin alınmıştır. Ayrıca araştırma kapsamındaki katılımcılara çalışmanın amacı açıklanarak sözel onamları alınmıştır. Veriler SPSS 15.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiş ve tanımlayıcı istatistikler (sayı, yüzdelik dağılım ve aritmetik ortalama) kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada yer alan kişilerin yaş ortalaması 35.18 ± 15.71 olup, %60.1'i kadın, %61.1'i evli, %32.1'i üniversite mezunu, % 70.9'unun geliri giderine eşit, %92.1'inin sosyal güvencesi olduğu, %54.9'unun çalışmadığı, %76.6'sının çekirdek ailede yaşadığı ve %67.4'ünün hayatında en uzun süre il merkezinde yaşadığı bulunmuştur (tablo 1).

Tablo 1. Araştırmadaki kişilerin sosyodemografik özellikleri

Tanıttıcı Özellikler		N	%
Yaş ortalaması	35.18±15.71		
Cinsiyet	Kadın	221	60.1
	Erkek	147	39.9
Medeni Durum	Evli	225	61.1
	Bekar	143	38.9
Eğitim Durumu	Okur-yazar	31	8.4
	İlkokul	82	22.3
	Ortaokul	39	10.6
	Lise	98	26.6
	Üniversite	118	32.1
Gelir Durumu	Gelir giderden az	83	22.6
	Gelir gidere eşit	261	70.9
	Gelir giderden fazla	24	6.5
Sosyal Güvence Durumu	Var	339	92.1
	Yok	29	7.9
Çalışma Durumu	Evet	166	45.1
	Hayır	202	54.9
Aile Tipi	Geniş aile	78	21.2
	Çekirdek aile	282	76.6
	Parçalanmış aile	8	2.2
En Uzun Süre Yaşanılan Yer	Köy	89	24.2
	İlçe	31	8.4
	İl merkezi	248	67.4
	Toplam	368	100

Araştırma kapsamındaki kişilerin %91.8'inin arı sokması yaşadığı, arı sokması yaşayanların %74.9'unun arı sokmasında geleneksel yöntem kullandığı, %13.9'unun arı sokmasına karşı alerjisinin olduğu, alerjisi olanların %43.1'inin arı sokmasında doktora başvurduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılanların %90.5'inin ailesinde arı sokması yaşadığı ve %82.6'sının arı sokmasında geleneksel yöntem kullandığı belirlenmiştir (tablo 2).

Tablo 2. Araştırmadaki kişilerin arı sokmasıyla ilgili bazı özellikleri

Arı Sokmasıyla İlgili Bazı Özellikler		N	%
Arı sokması yaşadınız mı? (n=368)	Evet	338	91.8
	Hayır	30	8.2
Evet ise ne yaptınız? (n=338)	Hiçbir şey yapmadım	67	19.8
	Doktora gittim	15	4.4
	İlaç aldım	3	0.9
	Geleneksel yöntem uyguladım	253	74.9
Arı sokmasına karşı alerjiniz var mı? (n=368)	Evet	51	13.9
	Hayır	317	86.1
Evet ise arı sokmasında ne yapıyorsunuz? (n=51)	Doktora başvururum	22	43.1
	İlaç kullanırım	13	25.5
	Doktora başvurur ilaç kullanırım	6	19.6
	Geleneksel yöntem kullanırım	10	11.8
Ailenizde arı sokması yaşadınız mı?(n=368)	Evet	333	90.5
	Hayır	35	9.5
Arı sokmasında ne yaptınız?(n=333)	Geleneksel yöntem uyguladık	275	82.6
	Doktora gittik	21	6.3
	Hiç bir şey yapmadık	37	11.1

Araştırma kapsamındaki kişilerin % 93.8'inin arı sokmasında geleneksel yöntem kullandığı bulunmuştur. Geleneksel yöntem kullananların % 17.39'unun metal ve buz uyguladığı, %14.49'unun sadece metal uyguladığı ve %13.04'ünün metal, buz ve yoğurt uyguladığı belirlenmiştir (tablo 3).

Tablo 3. Araştırmadaki kişilerin arı sokmasında uyguladıkları geleneksel yöntemler

Uygulanan Geleneksel Yöntemler	N	%	
Arı sokmasında geleneksel yöntem kullanıyor musunuz?(n=368)	Evet	345	93.8
	Hayır	23	6.3
Evet ise ne tür yöntemler kullanıyorsunuz?(n=345)	Metal ve buz	60	17.39
	Metal	50	14.49
	Metal, buz ve yoğurt	45	13.04
	Buz	29	8.41
	Metal, çamur, buz ve yoğurt	26	7.54
	Soğan ve sarımsak	24	6.96
	Metal, çamur ve buz	22	6.38
	Kolonya	17	4.93
	Metal ve yoğurt	17	4.93
	Yoğurt	16	4.64
	Çamur	13	3.77
	Domates	10	2.9
	Metal ve çamur	7	2.03
	Buz ve yoğurt	4	1.16
	Metal, çamur ve yoğurt	3	0.87
Sirke	2	0.58	

Tartışma

Araştırma kapsamındaki kişilerin %91.8'inin arı sokmasına maruz kaldığı ve %90.5'inin ailesinde arı sokması yaşandığı belirlenmiştir (tablo 2). Gezer ve Şenel (2012) Mersin yöresinde yaptıkları çalışmada yaşam boyu bir kez arı sokmasına maruz kalma oranını %74 olarak bulmuşlardır (15). Bizim çalışmamızda arı sokmasına maruz kalma oranı daha yüksektir. Ordu'nun Mersin'e göre daha fazla arı kolonisine sahip olmasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Serinken ve ark. (2011), tarafından kadınların başına gelen ev kazalarının belirlendiği çalışmada, kadınların %60.6'sının böcek ve arı sokması yaşadığı, çocuklarının ise %74.3'ünün böcek ve arı sokması yaşadığı tespit edilmiştir (16). Özel (2012), 6-14 yaş grubu çocuklarda yaşam boyu en az bir kez arı sokmasına maruz kalma oranını %36.1 olarak bulmuştur (17). Bu çalışmaların özel gruplar üzerinde yapılmış olması, arı sokmasına maruz kalma oranlarının düşük olmasında etkili olabilir. Muğla İli'nde merkez sağlık ocağına başvuran kişilerin %54.2'sinin arı sokmasına maruz kaldığı belirlenmiştir (8). Bizim çalışmamızda İl merkezinde arı sokmasına maruz kalma oranı daha yüksektir. Bunda Ordu İl merkezinde

arıcılığın Muğla İl merkezine göre daha yoğun yapılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Afyonkarahisar Çay ilçesinde çalışanlar üzerinde yapılan çalışmada yaşam boyu bir kez arı sokmasına maruz kalma oranı %94.5 olarak bulunmuştur (5). Sivas İli Zara İlçesi'nde yapılan çalışmada yaşam boyu en az 1 kez arı sokmasına maruz kalma oranının %94.7 olduğu belirlenmiştir (18). Hayashi et al. (2014), çalışmasında Japonya'da ormancılardan %91.5, elektrikçilerin %82.8 oranında arı sokmasına maruz kaldığını bulmuştur (19). Bu sonuçlar araştırma bulgumuzla benzerlik göstermektedir. Çalışmamızda arı sokması yaşayanların %4.4'ünün, ailesinde arı sokması yaşayanların ise, %6.3'ünün arı sokması nedeniyle doktora başvurduğu bulunmuştur (tablo 2). Yapılan çalışmalarda arı sokması nedeniyle doktora başvuru oranı Van'da %5, Afyon'da %9.3 ve Sivas'ta %7.9 olarak bulunmuştur (5,19). Bu sonuçlar bizim çalışma bulgularımızla uyumludur.

Araştırma kapsamındaki kişilerin %13.9'u arı sokmasına karşı alerjisinin olduğunu ifade etmiştir (tablo 2). Gezer ve Şenel (2012),

tarafından Mersin yöresinde yapılan çalışmada en az bir venoma karşı duyarlılık %21 olarak saptanmıştır (15). Bu oranın kırsal bölgede yaşayanlarda %26, kentsel bölgede yaşayanlarda %14 olduğu belirtilmiştir. Bizim çalışmamızın il merkezinde yaşayan kişiler üzerinde yapıldığı düşünülürse kentsel bölge oranları benzerlik göstermektedir. SEKA fabrikası çalışanlarında bal arısı duyarlılığı %16.5, yaban arısı duyarlılığı %12.2 olarak bulunmuştur. Çalışanların ailelerinde ise arı alerjisi öyküsünün %10.2 olduğu belirtilmiştir (5). Van'daki çalışmada ailede arı alerjisi oranının %11.7 olduğu ifade edilmiştir (5). Japonya'da ormancılar %21, elektrikçiler %14.4 oranında arı sokmasına karşı alerjilerinin olduğunu belirtmiştir (19). Bu sonuçlar çalışma bulgumuzu destekler niteliktedir. Diğer yandan Biló et al. (2005)'ün arıcı grupları üzerinde yaptığı çalışmada sistemik reaksiyon gelişme oranının %14 ile %43 arasında değiştiğini ifade etmesi çalışma grubunun arıcılıkla uğraşmasının doğal bir sonucudur (20).

Araştırma kapsamındaki kişilerin %93.8'inin arı sokmasında geleneksel yöntem kullandıkları bulunmuştur (tablo 3). Irmak ve ark. (2010), Muğla İli merkez sağlık ocağına başvuran kişilerin %92.6'sının arı sokmasında geleneksel yöntem uyguladığını belirtmiştir (8). Bu sonuç çalışma bulgumuzla benzerlik göstermektedir. Araştırmamızda arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %14.49' ile en çok metal uygulaması yaptıkları bulunmuştur. Diğer geleneksel yöntemlerle birlikte toplam metal uygulama oranı %66.67'dir (tablo 3). Benzer şekilde Orta Anadolu'da arı sokmasında şişmeyi önlemek için demir kullanıldığı, Aydın yöresinde ise arının soktuğu yere bıçak konulduğu belirtilmektedir (7,11). Araştırmada arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %8.41'inin sadece buz uyguladığı bulunmuştur. Diğer yöntemlerle birlikte toplam buz uygulama oranı %53.92'dir (tablo 3). Aydın yöresinde arı sokmasında kullanılan yöntemlerden birisinin buz uygulaması olduğu belirtilmektedir (11). Abebe (2011) tarafından Etiyopyalı arıcılar üzerinde yapılan çalışmada arı sokmasında ağrıyı azaltmak için buz kullanıldığı belirtilmiştir (9). Çalışmamızda arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %4.64'ünün sadece yoğurt uyguladığı belirlenmiştir. Diğer yöntemlerle birlikte arı sokmasında toplam yoğurt kullanma oranı %32.18'dir (tablo 3). Ülkemizin değişik bölgelerinde yapılan çalışmalarda arı sokmasında yoğurt ve sarımsaklı yoğurt kullanıldığı

belirtilmektedir (7,21,22,23). Araştırmamızda geleneksel yöntem kullananların %3.77'sinin sadece çamur uyguladığı bulunmuştur. Diğer yöntemlerle birlikte arı sokmasında toplam çamur kullanma oranı %20.59'dur (tablo 3). Irmak ve ark. (2010), Muğla İli merkez sağlık ocağına başvuran kişilerin %36.5'inin arı sokmasında çamur uyguladığını bulmuştur (8). Muğla İli'nde bizim çalışmamıza göre daha çok çamur kullanılmasında kültürel farklılığın etkili olduğu düşünülmektedir. Arı sokmasında yarayı iyileştirmek, şişliği azaltmak ve ağrıyı gidermek için çamur kullanılması kültürel bir uygulamadır (10). Nitekim ülkemizde farklı bölgelerde yapılan çalışmalarda arı sokmasında yarayı iyileştirmek amacıyla çamur kullanıldığı belirtilmektedir (3,11,22,24,25). Benzer şekilde Abebe (2011) Etiyopyalı arıcıların arı sokmasında ağrıyı azaltmak için bölgeye toprak veya kül sürdüğünü belirtmiştir (9). Araştırmamızda arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %6.96'sının soğan ve sarımsak uyguladığı bulunmuştur (tablo 3). Arı sokmasında arı iğnesinin zehrini çıkartmak için sarımsak, arı sokan bölgedeki kaşınıtıyı önlemek amacıyla soğan kullanıldığı belirtilmektedir (3,26). Çalışmamızla benzer şekilde Kastamonu yöresinde arının soktuğu yere soğan ve sarımsak sürüldüğü belirtilmiştir (21). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde arı sokmasında şişliği gidermek için soğan kullanıldığı bildirilmiştir (23). Abebe (2011) Etiyopyalı arıcıların arı sokmasında ağrıyı azaltmak için sarımsak kullandığını belirtmiştir (9). Bu sonuçlar araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %4.93'ünün bölgeye kolonya uyguladığı bulunmuştur (tablo 3). Arının soktuğu bölgeyi yıkamak amacıyla kolonya veya amonyak kullanıldığı belirtilmektedir (3). Abebe (2011) Etiyopyalı arıcılar üzerinde yaptığı çalışmada arıcıların arı sokmasında ağrıyı azaltmak için yöresel olarak ürettikleri alkolü kullandıklarını belirtmiştir (9). Çalışmamızda arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %2.9'unun domates uyguladığı belirlenmiştir (tablo 3). Benzer şekilde Adana yöresinde yapılan çalışmalarda arının soktuğu bölgeye domates ve salça uygulandığı tespit edilmiştir (22,24). Araştırmamızda arı sokmasında geleneksel yöntem kullananların %0.58'inin sirke kullandığı bulunmuştur (tablo 3). Arı sokulan bölgedeki kaşınıtıyı önlemek amacıyla sirke kullanıldığı belirtilmektedir (21, 26).

Sonuç

Araştırma kapsamındaki kişilerin çoğunun arı sokmasına maruz kaldığı ve arı sokmasında geleneksel yöntem kullandıkları belirlenmiştir. Arı sokmasında geleneksel yöntemlerden metal, buz, yoğurt ve çamur kullanımının diğer yöntemlere göre daha fazla olduğu bulunmuştur. Kullanılan geleneksel yöntemlerden bazıları sağlık açısından risk oluşturabilecek durumdadır. Bu nedenle arı sokmasında ilk yardım uygulamaları konusunda toplumun farkındalığının artırılması önerilir. Benzer çalışmaların farklı bölgelerde yapılması, arı sokmasında kullanılan geleneksel yöntemlerin belirlenmesi açısından yararlı olacaktır.

Bu çalışma “4. Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi ve eş zamanlı olarak 20. Apislatvia Kongresi, 05- 09 Kasım 2014, Fethiye’de” poster bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

1. Tunçok Y, Kalyoncu Nİ. T.C. Sağlık Bakanlığı Birinci Basamağa Yönelik Zehirlenmeler Tanı ve Tedavi Rehberleri. Ankara, Yücel Ofset Matbaacılık Turizm Sanayi Tic. Ltd. Şti. 2007;147-9.
2. Çökmez AZ. Zehirli Hayvan Isırmaları ve Böcek Sokmalarında Reanimasyon Sıcağa Bağlı Hastalıklar ve İlk Yardım Soğuk Nedeni İle Meydana Gelen Hastalıklarda Reanimasyon Elektrik Çarpmasında İlk Yardım Yanıklarda Reanimasyon. [<http://anestezi.med.ege.edu.tr/ders/17.pdf>] adresinden 22.08.2014 tarihinde erişilmiştir.
3. Gök Uğur H, Sıralı R, Demirkol E. Arı Sokmalarına Karşı Kullanılan Geleneksel Tedavi Yöntemleri. Arıcılık Araştırma Dergisi 2013;5(10):34-5.
4. Enginyurt Ö. Aile Hekimliği Polikliniğinde Takip Edilen Alerji Hastaları. Smyrna Tıp Dergisi 2011;1:35-9.
5. Kalyoncu AF. Türkiye’de Arı Alerjisi. Asthma Allergy Immunol 2013;11:71-5.
6. Gezer D, Şenel E, Süslü İ. Arı Sokmalarına Karşı Oluşan Reaksiyonlar. Genel Tıp Dergisi 2012;22(3):102-8.
7. Albayrak A, Çapcıoğlu İ. Ehl-i Sünnet Geleneğine Bağlı Bir Orta Anadolu Köyünde Halk İnançları ve Uygulamaları. Dini Araştırmalar 2006;8(24):107-32.
8. Irmak Z, Subaşı Baybuğa M, Şen D, Atmış G, Yolcu Y, Hoşer Z. Muğla İli Merkez Sağlık Ocaklarına Başvuran ve Böcek Sokması ve Yılan Isırması İle Karşılaşan Bireylerin Karşılaşma Sonrası Yaptıkları Uygulamalar. IV. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi (Uluslararası Katılımlı), Bildiri Kitabı, Samsun, Haziran 24-26, 2010.
9. Abebe W. Identification and Documentation of Indigenous Knowledge of Beekeeping Practices in Selected Districts of Ethiopia. Journal of Agricultural Extension and Rural Development 2011;3(5):82-7.
10. Kasapoğlu Akyol P. Kullanım Şekilleri ve Geleneğiyle Kültürümüzde Toprak. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi 2012;4(1):316-34.
11. Ülger Z. Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012.
12. Saltık Özkan T. Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme. Millî Folklor 2012;24(95):307-14.
13. Tokaç M. Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp. [<http://medipol.edu.tr/Document/Galeri/Dokuman/dokumangalerisi/ArastirmaMerkezleri/GETTAM.pdf>] adresinden 22.08.2014 tarihinde erişilmiştir.
14. TÜİK. Türkiye illere göre bal üretim değerleri. Türkiye İstatistik Kurumu Hayvansal üretim istatistikleri. Ankara, 2013.
15. Gezer D, Şenel E. Mersin Yöresinde Hymenoptera Venom Duyarlılık Oranları. Türk Derm 2012;46:196-201.
16. Serinken M, Türkçüer İ, Karcıoğlu Ö, Akkaya S, Uyanık E. Kadınların Başına Gelen Ev Kazaları ve İlk Yardım Bilgi Düzeyleri. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi 2011;17(5):445-9.
17. Özel M. Bursa İli 6-14 Yaş Grubu Çocuklarda Arı Alerjisi ve Semptomlarının Görülme Sıklığı. Tıpta Uzmanlık Tezi Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2012.
18. Şimşek M, Seyfikli Z, Akkurt İ, Abadoğlu Ö. Sivas İli, Zara İlçesinde Arı Alerjisi Prevalansı. Türkiye Klinikleri J Allergy-Asthma 2000;2(3):127-32.
19. Hayashi Y, Hirata H, Watanabe M, Yoshida N, Yokoyama T, Murayama Y et al. Epidemiologic Investigation of Hornet and Paper Wasp Stings in Forest Workers and Electrical Facility Field Workers in Japan. Allergology Internationa 2014;63:21-6.
20. Biló BM, Rueff F, Mosbech HF, Bonifazi JNG, Oude-Elberink & the EAACI Interest Group on Insect Venom Hypersensitivity. Diagnosis of Hymenoptera Venom Allergy. Allergy 2005; 60:1339-49.

21. Küçükbaşmacı GG. Kastamonu'da Halk Tababeti, İnanış ve Uygulamaları. Master Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, 2000.
22. Çıblak N. Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri. Türk Kültürü 2005;507:199-214.
23. Öncül K. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-Iğdır) Kars, Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları. 2011;48.
24. Özgen ZN. Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2007.
25. Kazan Ş. Burdur'da Hayatın Çeşitli Safhaları İle İlgili Dinî-Manevî İnançlar, Âdetler ve

Büyüsel Pratikler. I. Burdur Sempozyumu, Bildiri Kitabı s.1493-1522, Burdur, 2005.

26. Karaca Ş. Arı ve Böcek Sokmalarında Doğal Tıp ile İlk Yardım.
[<http://www.sadumankaraca.com/index.php/yazlar/35-boecek-sinek-sokmalarinda-doal-tp-le-lkyardm>] adresinden 21.08.2014 tarihinde erişilmiştir.

İletişim:

Hacer Gök Uğur; Öğr.Gör.Dr.
Ordu Üniversitesi Cumhuriyet Yerleşkesi
Eğitim Fakültesi
Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü
Tel: +90.452.2265200 / 5533
E-mail: hacer32@gmail.com